

TEK VE ÇOK PARTİLİ DÖNEMLERDE TÜRK SİYASİ ELİTLERİNİN TOPLUMSAL PROFİLLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. D. Ali ARSLAN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

E. Posta: arslandali@gop.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, Türk siyasi elitlerinin Cumhuriyet'in ilanından günümüze geçirdiği sosyolojik evrim irdelendi: Önce Cumhuriyet'in ilanından itibaren tek partili dönem incelendi. Sonra ise 1946'dan günümüze Türk siyasi elitleri ele alındı. Son olarak da, her iki döneme ilişkin bulguların karşılaştırmalı bir analizi yapıldı. Bunu yaparken de başta yaş ve cinsiyet olmak üzere eğitim, mesleki geçmişi, aile yapısı gibi sosyal ve demografik faktörlerden yararlandı.

Çalışmanın teorik temelini "Elit Teorisi" oluşturdu. Elit sosyolojisi (Scott, 1993) araştırmalarında, araştırma evrenini ve örneklem kümesini belirlerken genellikle 4 teknik kullanılır: Konumsal analiz, ünsel analiz, kararsal analiz ve sentez teknikler. Bu konuda en yaygın olarak kullanılan teknik, en etkin ve en güçlü karar vericileri belirlemek için kurumsal kayıtların kullanımını esasına dayanan "konumsal analiz"dir.

Çalışmada temel metodolojik yaklaşım olarak konumsal (kurumsal) analiz kullanıldı. 1920 Kurucu Meclisten günümüze uzanan süreçte, parlamento kurumu çatısı altında milletvekilliği yapmış bütün parlamenterler siyasi elitler (Arslan, 2001; Arslan, 2004a) olarak tanımlandı. Bundan hareketle, önce tek parti döneminde, sonra da çok partili dönemde TBMM çatısı altında görev yapmış milletvekilleri incelenerek iki ayrı "data-set" oluşturuldu. Bu "data-set" oluşturulurken TBMM kayıt ve yayınlarının yanı sıra, konuyla ilgili akademik çalışmalar ile çeşitli resmi ve resmi olmayan yayınlar, biyografiler ve ansiklopedik kaynaklar da kullanıldı.

Anahtar Kelimeler: Elit, Siyasi Elitler, Türk Siyasi Elitleri, Sınıf Teorisi, Elit Teorisi, İktidar.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF SOCIAL PROFILES OF TURKISH POLITICAL ELITES IN SINGLE AND MULTI PARTY PERIODS

ABSTRACT

This study was designed to find general characteristics of Turkish political elites in both single and multi party period. Firstly, single party period that is from 1920 up to 1946 was examined in terms of the sociological profiles of political elites. Secondly, multi Party Period that is from 1946 up to date was examined in the same perspective. Then, the findings of two periods were compared. Social background characteristics were employed to realize the purposes. Documentary and historical research techniques were used during the study.

As a result of examining the Turkish political elites these major findings were discovered: the large majority of the Turkish parliamentary elites were well educated, male, middle aged, married and with a small family size. Moreover the large majority of the Turkish political elites were lawyers, civil bureaucrats and free professions. Also, the size of the group of trade and industry (included merchants, businessmen and other related occupations) was also meaningful.

Keywords: Elite, Political Elites, Turkish Political Elites, Class Theory, Elite Theory, Power.

1. GİRİŞ

Elit konusu ve elit sosyolojisi, ülkemizde en az çalışılmış sosyoloji alanlarının başında gelir. Toplumumuzun içinde bulunduğu koşullar ve yakın geçmişte ülkemizde yaşanan siyasi olaylar, bu konular üzerinde acilen durulması, etkin ve objektif bilimsel araştırmaların vakit kaybetmeden yapılması gerekliliğini bir kez daha açıkça ortaya koymuştur.

Elitler toplumsal konumları bakımından karar verme sürecine en yakın durumda bulunurlar. Aynı zamanda karar verme sürecini yönlendirme ve şekillendirme araçlarını da ellerinde bulundururlar. Toplumsal gücü (Arslan, 2004b) ve toplumsal kaynakları en etkin şekilde kontrollerinde tutan elitler, sahip oldukları bu özellikleri sayesinde, toplumsal kararları şekillendirme ayrıcalığını, çoğunlukla kendi tekellerinde görürler. Bu nedenle, toplumun geneline yönelik olarak alınan kararlar hep elitlerin, özellikle de anahtar elitler (Arslan, 2004c) olarak tanımlanan elit gruplarının damgasını taşır.

Toplumların siyasi yapısını araştıran stratejiler genelde toplumların iktidar yapısı üzerinde yoğunlaşırlar (Arslan, 1999a; Arslan, 1999b). Bu bağlamda, toplumsal eşitsizliklerden hareketle toplumun iktidar yapısını ve toplumda cereyan eden güç ilişkilerini anlayıp açıklamaya yönelik olarak iki temel yaklaşım (Bottomore, 1991) vardır. Bunlardan biri sınıf teorisi (Arslan, 2004e; Arslan, 2004f), diğeri ise elit teorisidir. Bu çalışmada, elit teorisinin temelinde, Cumhuriyet dönemi Türk siyasi elitlerinin sosyolojik analizini yapmak hedeflendi.

İktidar yapısı konusunda başlıca teoriler;

1. Sınıf Teorileri: a) Marksist sınıf teorisi b) Weberci sınıf teorisi
2. Elit Teorileri: a) Plüralist teori b) Elitist teori c) Demokratik elit teorisi

Sınıf teorisi ekonomik eşitsizliklerden yola çıkar ve sınıf farklılaşmasını açıklarken “sahiplik” ve “kontrol” kavramlarını kullanır. Elit teorisi ise daha çok sosyopolitik eşitsizlikleri ön planda tutar: Elit ve halk farklılaşmasını açıklarken iktidar ve etki kavramlarına ağırlık verir. Burada sınıf teorisi konusuna çok öz olarak değinildikten sonra, elit teorisi üzerinde durulacak.

Sınıf teorisinin babası Kail Marks’tır ve teori ağırlıklı olarak Marksist düşüncüler tarafından formüle edilmiştir. Sınıf teorisyenleri araştırmalarını eşitsizlikler üzerinde yoğunlaştırırlar. Onlara göre bireyler, ekonomik eşitsizlikler temel alındığında en az iki ya da üç kategoriye ayrılırlar. İster Marksist, isterse Weberci olsun sınıf teorisyenlerinin amacı, sınıfları toplumun temel sosyal güçleri olarak tanımlamaktır.

Hindess’in (1987:21) de belirttiği gibi, Marksist yaklaşımda sınıflar iki açıdan tanımlanmaya çalışılır: Birincisi, ortak konumlara sahip bireylerin oluşturduğu kategori olarak; ikincisi ise kültürel ve siyasi özellikli toplumsal aktörler. Bu anlayışlardan hareketle sınıf, üretim ilişkileri içinde ortak konumlara sahip bireylerin oluşturduğu sosyal gerçeklikler olarak tanımlanır. Sınıfın üyeleri ortak çıkar ve hedeflere sahiptirler. Sınıf bilincine de sahip olan bu bireyler, ortak sınıfsal amaçlarını gerçekleştirmede, dayanışma içinde hareket ederler.

Marksist düşünceye göre bütün toplumlar, üretim ilişkileri ve üretim araçları esas alındığında, en az iki sosyal sınıfa sahiptir. Birincisi, üretim araçlarına sahip olan ya da bu araçları kontrol altında tutan “yönetici sınıf”tır. İkincisi ise üretim araçlarını elinde ya da kontrolünde bulunduramayan “sömürülen sınıf”. Etzioni’nin de vurguladığı gibi (1993:37), Marks’a göre, maddi üretim araçlarını kontrol edenler, akılsal ve zihinsel üretim araçlarının kontrollerini de ellerinde tutarlar. Bu sebeple, yönetici sınıf yalnızca ekonomik açıdan yönetmezler. Bunlar bunun yanı sıra ideolojiyi de şekillendirip yaygınlaştırırlar.

Weberci yaklaşımda ise sınıf, ortak pazar konumuna sahip bireylerin oluşturduğu belirgin sosyal gruplar olarak tanımlar (Giddens, 1974:4). Weber’e göre bireylerin sınıf konumu, pazar (market) konumları tarafından belirlenir. Benzer sınıf konumları bireyler benzer yaşam şekilleri, benzer hayat anlayışları, ortak ilgi ve çıkarlar yaratabilir. “Sınıf konumu” fikri, Weberci anlayışı Marksist düşünceden ayıran temel öğelerden başta gelenidir. Marksist düşünce sınıf olgusunu üretim ilişkileri temeline dayandırırken, Weberci anlayış sınıfı toplumun ticari yaşantısının ortaya çıkardığı bir fenomen olarak algılar. Her iki anlayış da sınıfı, kapitalist toplumdaki farklılaşmayı açıklayabilecek temel araç olarak görürler. İşçilerin ve sermaye sahiplerinin iki farklı sınıf olduğu düşüncesinde birleşirler. Weberci anlayışa göre 3 temel sosyal sınıf vardır;

1. Mülk (mal) sahipleri
2. Bilgi ve beceri sahipleri
3. İş gücü sahipleri

Bazı Weberci düşünürler ise sınıfı statü, prestij, pazar ve iş konumu, meslek, gelir, eğitim gibi kriterleri kullanarak analiz ederler. Günümüz İngiliz sosyologlarından Giddens (1973) toplumsal sınıfları, toplumdaki toplumsal hareketlilik olanakları ile ilişkilendirir. Toplumsal hareketliliği etkileyen temel faktörlerin başında mülk sahipliği, uzmanlaşma, alınan eğitimin türü ve niteliği gibi etkenler gelir. Giddens’e göre 3 temel toplumsal sınıf vardır:

1. Üst sınıf (upper class): Mülk sahipleri sınıfı
2. Orta sınıf (middle class): Göreceli olarak heterojen bir yapıya sahiptir. Belirli bir uzmanlaşma ve eğitim seviyesine sahip bireylerin (profesyonellerin) oluşturduğu sınıf.
3. İşçi sınıfı (working class): Ücretli işçilerin oluşturduğu oldukça geniş kapsamlı bir sınıf.

Görüldüğü gibi, her iki yaklaşım da (ister Marksist, isterse Weberci) sınıf olgusunu ekonomik temeller üzerinde şekillendirirler. Fakat Marksist yaklaşım üretim ilişkilerini temel alırken, Weberci yaklaşım pazar ilişkilerini temel ölçüt olarak kullanır. Abercombie ve Urry bu iki yaklaşımı birbirleriyle uyumsuz ve sentezi olanaksız olarak görür. Hindess (1987:48) ise Weber’i Marks’ın alternatifi değil, doğrulayıcısı ve destekleyicisi olarak kabul eder.

2. ELİT TEORİSİ

Elit sözcüğünü sosyal bilimlerde ilk kullanan Gaetano Mosca, bu sözcüğü, Fransız sosyolog Henri de Saint Simon'dan etkilenecek keşfetmiştir. Bilimsel alanda ün kazanması ise Pareto sayesinde olmuştur. Pareto elit'i, belirli hiyerarşik yapılanmalar içinde en üst konumu elinde bulunduranlar veya kendi faaliyet alanının en iyileri, en etkilileri olarak tanımlar (Arslan, 1995:12). Bir başka deyimle, Pareto'ya göre elit, kendi çalışma alanlarında en üst konumda, zirvede bulunan insanların oluşturduğu toplumsal sınıftır (Arslan 1998:22 ve 1995:4).

Elit teorisi (Arslan, 2003) ağırlıklı olarak iktidar (güç/power) üzerinde yoğunlaşmasına rağmen öteki toplumsal kaynaklar üzerinde de durur. Elit teorisine göre toplumlar iki kategoriye ayrılır; güç sahibi ve yöneten "azlar" (the fews), yönetilen "çoklar" (the many). Elit olarak adlandırılan bu yöneten azlar görüşü, gücü etkin bir şekilde tekellerinde tutarlar. Önemli kararları da onlar verirler. Ötekiler ya da geniş halk yığınları ise göreceli olarak güçsüzdür ve azınlığın kararlarını kabul etmek zorunluluğu altındadırlar.

Elit teorisi 3 ana düşünce okuluna ayrılır: 1. Plüralist Elit Teorisi, 2. Elitist Elit Teorisi, 3. Demokratik Elit Teorisi. 1950 ve 1960'lı yıllarda oldukça büyük üne sahip olan plüralist teori, kökenini liberal düşünceden alır. Plüralist teorinin ana düşüncesi, baskı gruplarının çokluğudur. Bu teoriye göre güç söz konusu gruplar arasında dağılmış, paylaşılmıştır. Bütün bu gruplar, karar verme süreci üzerinde az ya da çok etkiye sahiptir. Hükümetin gücü, öteki elit grupları tarafından (ekonomik elitler, bürokratik elitler, beyaz yakalı elitler, sendika elitleri, muhalefetteki siyasi elitler) sınırlandırılmıştır. Elitistlerin savunduğu "halkın fikirleri, yönetici grup tarafından kontrol edilip, yönlendirilebilir" düşüncesinin tam tersine, "yöneticilerin gücü, öteki elit grupları ve halk tarafından sınırlandırılıp, kontrol edilebilir" görüşünü savunurlar.

Plüralizm'in, yeni versiyonlarından olan neo-plüralizm ise, iktidar yapısı içinde ekonomik (iş dünyası) elitlere ve siyasi elitlere önem atfederler. Eski plüralist, sonradan neo-plüralist çizgiyi benimseyen Dahl (1957, 1961) ve Lindblom ise ekonomik elitlere (iş dünyası elitlere) özel bir ayrıcalık tanırlar. Onlara göre, ekonomik elitler öteki elit gruplarından çok daha güçlüdürler. Politikada, politik-ekonominin kontrolünde çok önemli rol oynarlar. Neo-plüralistler, plüralizmi Marksizm'e yaklaştırmaya çalışırlar. Dahl'a göre temel politikalar, ekonomik ve sosyal kararlar azınlık grubu tarafından şekillendirilir.

Plüralizm oldukça idealistik bir yaklaşımdır. Eşitlik, gücün çok sayıda güç odakları arasında paylaşımı, halkın karar verme sürecine aktif katılımı gibi oldukça istendik, kulağa hoş gelen ve idealistik varsayımlar üzerinde dururlar. Fakat, toplumsal gerçeklik plüralistlerin iddia ettiklerinden çok daha farklıdır. Plüralizm bir realite olmaktan öte, bir mitolojidir.

Öte yandan elitist yaklaşım ise, plüralistlerin tersine, iktidarın karar verme sürecinde en etkili konumda bulunan az sayıdaki elit gruplarının elinde yoğunlaştığını savunur (Presthus, 1964:10). Bu dominant grup, ötekilerin bilmediğini bilir, ötekilerin yapamadıklarını yapabilirler (Thoenes, 1966:42). Elitistler, göreceli olarak birleşik ve

konsensüse dayalı işbirliği içindeki yönetici bir gruptan (ruling group) bahsetmekle birlikte, bu grubu adlandıracak ortak bir kavramda uzlaşmamışlardır. Bazı düşünürler, Domhoff (1967, 1970) örneğinde olduğu gibi bu grubu, sosyal sınıf olarak kabul ederken, Aaronowitch (1961) ve Miliband (1969) ekonomik sınıf, Hunter ve Mills (1956, 1963) ise örgütsel elit (organisational elite) olarak adlandırır.

Bazı sosyal bilimciler Michels'i (Moysner & Wagstaffe, 1987:5) ilk elitist düşünür olarak görürken, bazıları da (Bachrach, 1967:10) Mosca'yı ilk elitist olarak niteler. Mosca'ya göre, toplumu daima bir azınlık grubu yönetir. Bu baskın azınlık doğal seçim (natural selection) ya da siyasi seçim yoluyla (political election) çoğunluk içinden çıkar ve etkin bir şekilde çoğunluğu yönetir (Meisel, 1962:371). Dominant grup "yönetici elitler" (ruling elites) olarak adlandırılır. Yönetici elitleri karşı konulmaz bir güce, göz ardı edilemeyen bir etkiye sahiptirler. Bu durum onların organize olmalarından ve birlikte hareket etmelerinden kaynaklanır.

Demokratik elit teorisi denildiğinde ise akla öncelikle Max Weber, Gaetano Mosca, Joseph Schumpeter ve Raymond Aron, ... gibi düşünürler gelir. Bu yaklaşımın vurguladığı en önemli konu elitlerin hükümetten ve öteki elit gruplarından bağımsızlığıdır. Bu bağımsızlık kesin ve mutlak değil, göreceli (relative elite autonomy) bir bağımsızlıktır. Özgür seçimler, konuşma ve örgütlenme özgürlüğü gibi unsurlar, yalnızca demokrasinin vazgeçilmez unsurları olmakla kalmayıp, elitlerin bağımsızlığının korunmasına da yardım ederler (Oyen, 1990:114).

Demokratik elit teorisi "eşitlik" olgusu üzerinde de önemle durur. Fakat bu yaklaşımın eşitlik anlayışı, demokrasi teorisinin "gücün toplum kesimleri arasında eşit dağılımı" ilkesinden daha farklı ve daha gerçekçidir. Demokratik elit teorisine göre, önemli olan gücün eşit dağılımı değil, "güçlü bir konuma ulaşabilmede fırsat eşitliği"dir. (Bachrach, 1967:97-8).

Demokrasinin sağlığı ve devamı bakımından elitler için, öteki elit grupları ve geniş halk yığınları büyük önem taşır. Geniş halk desteği olmaksızın hak ve özgürlükleri ve de demokrasiyi, totaliter tehlikelere karşı korumak olanaksızdır. Daha demokratik bir sistem yaratmak etkin halk desteğine ve sosyal güçlerin, öteki güçlü elit gruplarınca dengede tutulmasına bağlıdır.

3. ELİT VEYA SEÇKİN

"Elit" kavramının kökeni Latince "eligre" ve "electa" sözcükleri olup, dilimize Fransızca "elite" sözcüğünden geçmiştir. Eligre sözcüğü Latince'de seçme, "electa" ise seçilmiş, en iyisi anlamına gelir. Kavramın Batı toplumlarında günlük dilde kullanımı 17. yüzyıla kadar iner. Sosyal bilimler alanında kullanılmaya başlanması ise 19. yüzyılın sonlarına rastlar. Kavram İngiltere ve Amerika'da yaygın olarak kullanılmaya ise 1930'lu yıllarda başlamıştır.

Elit kavramına sosyal bilimler alanında popülerlik kazandıran, Vilfredo Pareto (1968) ve Gaetano Mosca (1939)'dır. Elit sözcüğünü sosyal bilimlerde ilk kullanan Gaetano Mosca, bu sözcüğü, Fransız sosyolog Henri de Saint Simon'dan etkilenerek keşfetmiştir. Bilimsel alanda ün kazanması ise Pareto sayesinde olmuştur. Pareto elit'i,

belirli hiyerarşik yapılanmalar içinde en üst konumu elinde bulunduranlar veya kendi faaliyet alanının en iyileri, en etkilileri olarak tanımlar (Arslan, 1995:12). Bir başka deyimle, Pareto'ya göre elit, kendi çalışma alanlarında en üst konumda, zirvede bulunan insanların oluşturduğu toplumsal sınıftır (Arslan 1998:22 ve 1995:4).

Teorik açıdan ele alındığında elit kavramı, kurumsal iktidara sahip, toplumsal kaynakları kontrol edebilecek konumda bulunan, karar verme sürecini doğrudan ya da dolaylı olarak ciddi bir şekilde etkileme (aktif ya da potansiyel olarak) yetisine sahip, karşıtlarına rağmen istek ve amaçlarını gerçekleştirebilen bireyler olarak tanımlanabilir.

Tanımlamada geçen temel toplumsal kaynaklar zenginlik, prestij, statü gibi sosyal ve ekonomik kaynakların yanı sıra, karizma, motivasyon, enerji, zaman gibi bireysel kaynakları da içerir. Tanımda vurgulanan bir diğer önemli nokta da, toplumsal karar verme sürecini etkileme yetisidir. Sözü edilen toplumsal kararlar, toplumun tamamını ilgilendiren makro düzey kararlar olabileceği gibi, belli bir toplumsal kesimi ilgilendiren mikro düzey kararlar da olabilir. Karar verme sürecini etkileme ise, karar verme sürecine katılım şeklinde “doğrudan” olabileceği gibi; lobicilik, baskı grubu oluşturma, kamuoyu yaratma şeklinde “dolaylı” yollardan da olabilir.

Konu ile ilgili olarak vurgulanması gereken önemli bir nokta da, elit (seçkin) kavramının hiç bir değer yükü taşımadığı gerçeğidir: Elit tamamen nötr bir kavram olup, olumlu ya da olumsuz hiç bir değer yükü taşımaz. Bir başka anlatımla, sosyolojik anlamda elit ya da seçkin demek asla en akıllı, en zeki, en yetenekli, en becerikli, ahlaki ve insani nitelikler bakımından en üstün demek değildir. Kavramın kapsamına giren bir birey, sözü edilen bu nitelikleri taşıyor olabileceği gibi, bu niteliklerin bir kısmını hatta hiç birini taşımayabilir de olabilir.

Metodolojik temelden hareketle yapılan tanımlamalar, teorik tanımlamalara oranla daha dar kapsamlıdır. Böylesi tanımlamalar da, daha pratik ve işlevsel hedefler gözetilir. Metodolojik açıdan, konuyu daha basite indirgeyip daha operasyonel kılmak için, “konumcu yaklaşım” ya da “kararcı yaklaşım” kullanılabilir. Konumcu ve kararcı yaklaşımlardan hareket edildiğinde elit, önemli toplumsal kurumların en üst ya da karar verme sürecine en yakın konumlarını işgal eden bireylerdir. Temel toplumsal kurumların başında ise hiç kuşkusuz siyaset, ekonomi, askeriye, yargı, eğitim, medya, ... gelir.

4. TÜRK SİYASİ ELİTLERİNİN SOSYAL ANATOMİSİ

Türk siyasi elitleri (Turhan, 1991; Frey, 1965; Landau, 1980), Cumhuriyet dönemi içinde çok partili ve tek partili dönemler kapsamında başlıca toplumsal ve demografik faktörler bağlamında incelendi. Bu faktörler arasında yaş, cinsiyet gibi başlıca demografik faktörlerin yanı sıra eğitim düzeyi ve eğitim türü, mesleki geçmiş, medeni durum, çocuk sayısı gibi temel sosyolojik faktörler de kullanılarak, yaklaşık 80 yıllık süreç içinde Türk siyasi elitlerinin (Arslan, 1995; Arslan, 2003) sosyolojik portrelerinin ortaya konulması hedeflendi.

4.1. Tek Partili ve Çok Partili Dönem Türk Siyasi Elitlerinin Yaş Özelliklerine Göre Karşılaştırmalı İncelenmesi

Yaş, Türk toplumu için oldukça önemli bir sosyolojik faktördür. Son yıllarda yaşanan olumlu bazı gelişmelere ve “Akıl yaşta değil, baştadır” şeklinde genel toplumsal önermelere rağmen, yaşcılık (ageism) halen günümüz Türkiye’sinde etkili olmakta ve yaş olgusu, özel ve geleneksel bir statü sembolü olarak halen varlığını sürdürmektedir.

Genç nüfus, genel ülke nüfusu içinde çok büyük bir orana sahip olmasına rağmen, orta yaşlı ve ileri yaşlılar tarafından büyük ölçüde siyasi hayattan izole edilmişlerdir. Bu duruma 30 yaşın altındakilerin milletvekili adayı dahi olamayacağını içeren Anayasa’nın 76. maddesiyle de (bu madde de yenileyin yapılan değişikliklerle milletvekili adayı olabilme yaşı 25’e indirilmiştir) bu duruma yasal bir dayanak oluşturulmuş ve bu madde, bu konuda hukuki bir engel görevi icra etmiştir. Fakat önemle vurgulanması gerekir ki, özellikle politikadaki bu yaşçı (ageist) anlayış yalnızca Türk toplumuna özgü bir realite değildir. Frey (1965:71)’in de belirttiği gibi Türk siyasi elitlerinin ortalama yaşı, çoğu batılı ülkelerin siyasi elitlerinininkinden daha düşüktür.

Tablo 1: Yaş Özellikleri Bakımından Türk Siyasi Elitleri

	Yaş Grupları			Ortalama Yaş
	Genç (39 ve altı)	Orta Yaş (40-54)	İleri Yaş (55 ve +)	
Tek Partili Dönem	22.7	43.2	33.8	44.1
Çok Partili Dönem	27.8	54.9	17.2	45.9
Ortalama Oran	25.3	49	25.5	45.0

Kaynak: Arslan’ın 1995, 1999 ve 2003 yıllarında gerçekleştirdiği araştırmalarda ortaya koyduğu verilerden hareketle düzenlendi.

Atatürk Cumhuriyet’i oldukça genç bir kadroyla kurdu. Kurucu Meclis (1920) milletvekillerinin yüzde 53’ü 40 yaşın altındadır. Ergil’inde açıkladığı gibi (Landau, 1980:210), 1927’den itibaren meclisin yaş ortalaması yükselmeye başlamış, bu yükseliş 1946’ya kadar sürmüştür. 1946 ve 1950 dönemlerinde milletvekillerinin yaş ortalaması yaklaşık 46’dır. Bu yaş ortalamasına rağmen, 1950 seçiminin getirdiği parlamentoda gençlerin oranında önemli bir artış gözlemlenir. 1960 darbesi, elit dolaşım sürecini hızlandırır ve meclise taze kan getirir. 1961 parlamentosunda elitlerin ortalama yaşı 43.6’ya düşer. 1965’ten itibaren yaş ortalaması yükselme trendine girer ve bu durum 1987’ye kadar devam eder.

Tablo 1’de de açıkça görüldüğü gibi, tek partili dönemde Türk siyasi elitlerinin genel yaş ortalaması 44 iken, çok partili dönemde parlamenter elitlerin yaş ortalaması 45’i aşmıştır. Bu ise Türk parlamentosunun orta yaşlı olduğu anlamına gelir.

Ayrıca yaş grupları bağlamında araştırma derinleştirildiğinde çok partili dönem Türk parlamentosunda 3 yenilenme noktasının olduğu gözlemlenir: 1950 (yüzde 32),

1961 (yüzde 44) ve 1977 (yüzde 39) parlamentoları bu rejenerasyonun sembolüdür. Bu parlamento dönemlerinde genç kuşak (30-39), diğer dönemlerle karşılaştırıldığında oldukça yüksek bir oranda temsil edilmişlerdir.

Özetle, çok partili dönemde Türk siyasi elitleri içinde genç (görel olarak) kuşak yüzde 28'lik bir oranda temsil edilirken, tek partili dönemde bu oran yüzde 23 civarındadır. Konu Orta yaşlılar (40-54) açısından incelendiğinde de benzer trend ile karşılaşılr: Tek partili dönem Türk siyasi elitleri arasında orta yaşlıların oranı yüzde 43 olarak hesaplanırken, bu oran çok partili dönemde yüzde 55'e yükselir. İleri yaşlılar (55 yaş ve yukarı) açısından ise tersine bir değişim gözlemlenir ve bu yaş grubunun temsil edilme oranı çok partili dönemde, tek partili dönemin yarısına iner.

4.2. Tek Partili ve Çok Partili Dönem Türk Siyasi Elitlerinin Mesleksel Özgeçmişleri

Türkiye'de siyasi elitlerin dolaşımı sürecinde etkili olan bir diğer önemli faktör mesleksel özgeçmiştir. Parlamento'da, 1946'ya kadar sivil bürokratların önemli bir ağırlığı var iken çok partili dönemin başında, Tablo 2'de de görüldüğü gibi, serbest profesyonel meslek sahipleri (avukatlar, mühendis ve mimarlar, doktorlar, dişçiler,...gibi) Türk siyasi hayatında daha etkili konuma geçmişlerdir. Bu dönemde, hukukçu kökenli milletvekillerinin oranında, fark edilir bir artış gözlemlenir. Özellikle Demokrat Parti grubunda, serbest meslek sahipleri önemli bir orana sahiptir. 1970'li yılların sonuna doğru ise sivil bürokrat ve yönetici kökenli siyasi elitler tekrar en etkin meslek grubu konumuna geçmiştir ve bu durum günümüze kadar sürmüştür.

Çok partili dönemin başında, hukukçuların yanı sıra, ticaret ve sanayi kökenli milletvekillerinin oranında da önemli bir artış gözlemlenir. Bu iki meslek grubu, (hukukçular ile tüccar ve sanayiciler) 1960'lı yılların ortalarına kadar meclisteki ağırlıklı konumlarını korurlar.

Türk siyasi hayatında, oldukça etkili olan bir başka meslek grubu ise askerlerdir. Askerler 1927 meclisinde yüzde 20'lik gibi bir oranla temsil edilirken, 1930'lu yıllardan itibaren askeriye kökenli milletvekillerinin oranı düşüş trendine girmiştir. Çok partili dönemde, siyasi elitler arasında askerlerin en etkili olduğu dönemde yüzde 11 ile 1946 parlamentosudur. 1950 yılından itibaren bu oran düşmeye başlamış ve bu durum 1960 darbesine kadar sürmüştür. 1961 ve 1965'te askeriye kökenli siyasi elitlerin oranında küçük bir artış gözlemlenmekle birlikte, bu durum kalıcı olmaz. 1980 ihtilalini takip eden ilk seçimlerde (1983), askerlerin parlamentodaki etkinliği 1977 seçimlerine göre yaklaşık iki buçuk kat artmasına rağmen, 1987 seçimlerinde çok partili dönem için, askeriye kökenli Türk siyasi elitlerinin oranı yaklaşık yüzde 5'tir.

Özetle, Cumhuriyet dönemi Türk siyasi elitleri mesleksel özgeçmiş bakımından incelendiğinde, Türk siyasi elitleri içinde en etkin temsil edilen meslek grubu sivil bürokrat ve yöneticilerdir. Bunları hukukçular izler. Üçüncü sırayı tüccarlar, sanayici ve öteki ilişkili meslekleri içeren ticaret ve sanayi grubu alır. Onları askerler, eğitimciler ve doktorlar izler. 1980li yıllardan itibaren ise müteahhit milletvekillerinin oranından çarpıcı bir artış gözlemlenir. Ergil'in de vurguladığı gibi (Landau,1980:208), toplumda en yük-

sek orana sahip olan küçük çiftçi ve işçiler, parlamentoda çok az bir temsil gücüne sahiptirler.

Tablo 2: Türk Siyasi Elitlerinin Mesleksel Özgeçmişleri

Meslekler	Dönemler		Ortalama Temsil Edilme Oranı
	Tek Partili Dönem	Çok Partili Dönem	
Yönetici ve Üst Düzey Bürokrat	21.3	20.24	20.77
Hukukçu	13.1	20.8	16.95
Mühendis ve Mimar	1	3.93	2.47
Tıpçı	8	6.1	7.05
Müteahhit (*)	(-)	(5.9)	(5.9)
Tıp Bilimleri (Veter, Diş Hek, Eczacı)	1.3	(3.3) (*)	(2.4)
Eğitimci	10.1	9	9.55
Asker	16.9	4.3	10.6
Tüccar ve Sanayici	10.7	17.1	13.9
Sendikacı	(-)	(1.5) (*)	(2.2)
Öteki Meslekler	17	8.5	12.75

Kaynak: Arslan'ın 1995, 1999 ve 2003 yıllarında gerçekleştirdiği araştırmalarda ortaya koyduğu verilerden hareketle düzenlendi.

(*)1983, 1987, 1991, 1995, 1999 ve 2002 dönemleri hesaplandı..

(**) Son üç dönemde çiftçiler için ayrı bir kategori oluşturulmadı. Çünkü çiftçi kökenli milletvekillerinin hemen hepsi ikinci ya da üçüncü bir mesleğe daha sahiptir. Hesaplama bu meslekler dikkate alındı.

4.3. Tek Partili ve Çok Partili Dönem Türk Siyasi Elitlerinin Eğitim ve Yabancı Dil Bilme Durumları

Toplumsal ve siyasi hayatta elitlerin deveranını etkileyen bir başka önemli etken de eğitim olgusudur (Arslan, 2004d). Alınan eğitimin yalnızca miktarı değil aynı zamanda türü de bu süreç üzerinde oldukça etkilidir. Bu değerlendirme Türk toplumu açısından da geçerlidir. Arslan'ın 1995, 1999 ve 2003 yıllarında gerçekleştirdiği çalışmalarda bu gerçek açıkça ortaya konmuştur. Tablo 3'te de gözlemlenebileceği gibi, Türk siyasi elitleri arasında üniversite mezunlarının ağır bir üstünlüğü vardır. Tek partili dönemde Türk parlamentosunda görev yapmış milletvekillerinin yüzde 68'e yakını üniversite mezunudur. Türk toplumunun sosyal ve kültürel değişim ve gelişimine paralel olarak, Türk siyasi elitlerinin eğitim düzeyleri de artmış ve bu oran çok partili dönem genelinde ortalama yüzde 77'ye ulaşmıştır. Cumhuriyet dönemi bir bütün olarak incelendiğinde, Türk siyasi elitlerin yaklaşık yüzde 73'ünün üniversite mezunu olduğu görülür. Üniversite eğitilmiş siyasi elitlerin parlamento çatısı altında en yüksek temsil edilme oranı, yaklaşık yüzde 91 ile 1999 seçimlerinde gerçekleşmiştir.

Yabancı dil bilme konusunda da Türk siyasi elitleri, yine seçkin bir görünüm sergiler. Bütün dönemler bazında ele alındığında, Tablo 3'te de görüldüğü gibi milletvekillerinin yaklaşık yüzde 75'i en az bir yabancı dil bilmektedir. Türk siyasi elitlerinin bildiği ortalama yabancı dil sayısı ise 1.2'dir. Tek partili ve çok partili dönemler ayrı

ayrı incelendiğinde çarpıcı bir gerçek ortaya çıkmaktadır. Çok partili dönemde, Türk siyasi elitlerinin eğitim düzeylerinde önemli bir artış kaydedilmesine rağmen, yabancı dil bilgisi bakımından bu süreç tersine işlemiştir. Tek partili dönem milletvekillerinin yaklaşık yüzde 80'i en az bir yabancı dil bilmekte, bunun da ötesinde yaklaşık yüzde 34'ü birden fazla yabancı dil konuşabilmektedir. Oysa, çok partili dönemde yabancı dil bilen parlamenterlerin sayısı yüzde 70'e düşmektedir.

Tablo 3: Dönemlere Göre Milletvekillerinin Eğitim Düzeyleri ve Yabancı Dil Bilme Durumları

Dönemler	Eğitim Düzeyi (%)				Yabancı Dil Durumu (%)					Y. Dil Ortalaması
	Üniversite	Lise	Orta-okul	İlkokul	Bir	İki	Uç	Dört	Bilmiyor	
Tek Partili Dönem	68.2	3.5	12.3	4.3	43.7	21.7	9.4	2.7	21.3	1.3
Çok Partili Dönem	80	8.1	7.2	4.2	46.7	17.5	5	1.1	29.7	1
Genel Ortalama	74.1	5.8	9.75	4.3	45.2	19.6	7.2	1.9	25.5	1.2

Kaynak: Arslan'ın 1995, 1999 ve 2003 yıllarında gerçekleştirdiği araştırmalarda ortaya koyduğu veriler temel alınarak düzenlendi.

4.4. Tek Partili ve Çok Partili Dönem Türk Siyasi Elitlerinin Cinsiyet, Medeni Durum ve Çocuk Sayısı Bakımından İncelenmesi

Bilindiği gibi, Atatürk Devrimleri'nin bir halkası olarak, Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı, bir çok batılı ülkeden çok daha önce verildi. Türk kadını, 20. yüzyılın en karizmatik lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün sayesinde, 1930 yılında seçme, 1934 yılında da seçilme hakkına kavuştu. Demokrasinin beşiği olarak kabul edilen birçok batılı ülkelerde bile kadınların, böylesi haklara Türk kadınından yıllar sonra kavuşmuş olduğu gerçeği hatırlandığında, her alanda olduğu gibi bu konuda da Ata'nın çağını aşan bir lider olma özelliği bir kere daha gözler önüne serilir.

Ne var ki, daha Atatürk döneminde, çağdaşlaşma yolunda Türk toplumuna kazandırılan bu ivme, sonraki dönemlerde sürdürülememiş ve süreç hep kadının aleyhine işlemiştir. Günümüz Türk kadını yasalar karşısında, erkeği ile eşit haklara sahip olmasına rağmen, toplumsal hayatta, özellikle de siyasette bunu gözlemlemek olanaksızdır. Eşitsizlik bütün öteki çağdaş toplumlarda olduğu gibi, Türkiye'de de erkeğin lehine bir görünüm sergiler.

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, yalnızca ülkemizde değil çoğu batılı toplumlarda da cinsiyet etkeni siyasi elit devaranını etkileyen önemli faktörlerden, hatta bu faktörlerin en önemlilerinden biri olmaya devam etmektedir. Çoğu batılı ülke elitleri gibi, Türk siyasi elitleri de maskülin (erkek egemen) bir karaktere sahip. Öyle görünü-

yor ki, çağdaş dünyada demokrasinin önemli açmazlarından birisi yaşçılık (ageism) ise bir diğeri de cinsiyetçilik (sexism) dir.

Tablo 4: Dönemlere Göre Cinsiyet, Medeni Durum ve Aile Büyüklüğü

Dönemler	Cinsiyet (%)		Medeni Durum (%)		Ortalama Çocuk Sayısı
	Kadın	Erkek	Evli	Bekar-Dul	
Çok Partili Dönem	1.8	98.2	93.7	6.3	2.5
Tek Partili Dönem	1.5	98.5	86.7	13.3	2.66
Genel Ortalama	1.65	98.35	90.2	9.8	2.58

Kaynak: Arslan'ın 1995, 1999 ve 2003 yıllarında gerçekleştirdiği araştırmalarda ortaya koyduğu veriler temel alınarak düzenlendi.

Hem çok partili dönem, hem de tek partili dönem Türk siyasi elitleri incelendiğinde, parlamentodaki ezici erkek üstünlüğü açıkça görülür. Türk kadını, Cumhuriyet tarihinde, siyasi elitler içinde en yüksek temsil gücünü, Atatürk zamanında elde etti: 1935 seçimlerinde 18 Türk kadını milletvekili olarak parlamentoya girdi. Bu dönem siyasi elitlerinin yüzde 3.8'ini oluşturan bu oran, dönemin toplumsal ve evrensel koşulları göz önünde bulundurulduğunda ve çoğu batılı ülke kadınlarının o dönemde daha seçme hakkının bile olmadığı hatırlanınca, daha çarpıcı bir gerçeği ortaya koyar. Ne yazık ki, Atatürk'ün başlattığı bu demokratik gelenek, geliştirilmek şöyle dursun, olduğu şekliyle bile korunamadı. Türk kadınının, yaklaşık 65 yıllık süreç içinde, seçilme haklarını aldıktan sonra katıldıkları ilk genel seçimlerdeki temsil edilme oranına yeniden ancak 1999 seçimlerinde ulaşabilmişlerdir: 21. dönem Türk parlamentosunun yaklaşık yüzde 4'ünü kadınlar oluşturmuştur. Bu oran 2002 seçimlerinde ise yüzde 4.4 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 4'te de açıkça sergilendiği gibi, Türk kadını, çok partili dönem Türk siyaset hayatında, yüzde 1.3 gibi küçük bir oranla temsil edilirken, erkeklerin yüzde 98.7'lik bir oranla ezici bir üstünlüğü göze çarpar. Türkiye genel nüfusunun yaklaşık yarısı kadın olduğu hatırlanırsa, bu oranların anlamı daha iyi anlaşılır.

Cumhuriyet dönemi, medeni durum kriterine göre incelendiğinde de benzer bulgularla karşılaşılır: Türk siyasi elitlerinin büyük bir çoğunluğunu evli milletvekilleri oluşturmaktadır. Bu konuda dikkat çekici bir başka bulgu ise meclisteki evli milletvekillerinin oranı 1940'lı yıllarda artış trendine girdiği ve bu durumun günümüze kadar sürdüğü gerçeğidir. Öte yandan Tek partili dönemde, Türk siyasi elitlerinin yaklaşık yüzde 87'sini evli milletvekilleri oluştururken, bu oran çok partili dönemde yüzde 94'e çıkmıştır. Bu durum Türk toplumunun evliliğe, ister bir kurum isterse bir yaşam tarzı olarak, büyük bir önem atfettiği gerçeğiyle ilişkilendirilebilir.

Çalışmada araştırılan bir diğer önemli faktör ise, Türk siyasi elitlerinin sahip oldukları ortalama çocuk sayısıdır. Tek partili dönemde, milletvekillerinin ortalama çocuk sayısı 2.5 olarak hesaplanırken, çok partili dönemde Türk siyasi elitlerinin çocuk sayısında küçük de olsa belli bir artış göze çarpar. Çok partili dönemin başında 2.6 olan ortalama çocuk sayısında, takip eden dönemlerde bir düşüş gözlemlenir. Bu durum 1960 ihtilaline kadar devam eder, 1961'de ise çocuk sayısında görece bir artış başlar. Bu artış 1980 darbesiyle durdurulur. 1977'de 2.7 olan ortalama çocuk sayısı, 1983 parlamento-

sunda 2.37'ye düşer. Bundan hareketle Türk siyasi elitlerinin büyük çoğunluğunun, Türk toplumu genelinde karşılaştırıldığında, küçük aile yapısına sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte azınlıkta da olsa, bazı milletvekilleri çok geniş bir aile yapısı sergiler. Örneğin, 1977 parlamentosunda bir milletvekili 18 çocuğa sahipti. Böylesi geniş aile yapısına sahip siyasi elitler çoğunlukla doğu, özellikle de güneydoğu Anadolu kökenlidir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Siyasi elitlerin toplumsal profillerinin incelenmesi hem toplumunun iktidar yapısının daha iyi anlaşılabilmesi, hem de ülkede yaşanan bir çok toplumsal ve siyasi gelişmelerin değerlendirilmesinin daha objektif bir şekilde yapılabilmesi bakımından büyük önem taşır. Konumları, kontrol ettikleri toplumsal kaynaklar ve sahip oldukları güç bakımından toplumun hiyerarşik yapısının en üst katmanlarını oluşturan siyasi elitler, toplumda uyulması gereken kuralların yanı sıra, toplumu oluşturan bireylerin oynayacağı rolleri de belirlerler. Bu bakımdan ülkenin yaşantısını onlar yönlendirip, toplumun rotasını onlar çizerler.

Bu çalışmada, toplum ve bireyler açısından, böylesine etkin yönlendiricisi konumunda bulunan Türk siyasi elitlerinin toplumsal özgeçmişleri, tek partili dönem ve çok partili dönem bağlamında incelendi. Araştırma bulguları, hem tek partili dönemde hem de çok partili dönem de, siyasi gücün toplum kesimleri arasında dağılımı konusunda büyük bir eşitsizliğin varlığını ortaya koymaktadır. Fakat güç dağılımındaki bu dengesizlik ve eşitsizlik yalnızca Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Klasik demokrasi teorisinin "salt eşitlikçilik" ilkesinin tam tersi olan bu gerçeklik, gelişmekte olan toplumların yanı sıra, gelişmiş varsayılan batılı toplumların da gözlemlenebilen bir olgudur.

Hem tek partili dönemde, hem de çok partili dönemde elit grupları içinde, bazı toplumsal kesimler aşırı şekilde temsil edilirken, öteki toplumsal kesimler toplum içindeki varlıklarına oranla çok daha az oranda temsil edilmektedirler. Konu özellikle yaş, cinsiyet, mesleki özgeçmiş, eğitim düzeyi ve görülen eğitimin türü gibi sosyal faktörler açısından ele alınıp incelendiğinde bu eşitsizlik açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir.

Özetle, genel olarak değerlendirildiğinde toplumların iktidar yapıları yaş, eğitim (Boyd, 1973; Macdonald, 1977), cinsiyet, meslekler ve bazı öteki kriterler bakımından eşitsizlikçi bir görünüm sergiler. Bu değerlendirme Türkiye için de geçerlidir. 1920-1946 yıllarını kapsayan tek partili dönemde de, 1946 sonrası çok partili dönemde de Türk siyasi elitleri arasında, orta ve ortanın üstü yaşta, üniversite mezunu, sivil bürokrasi-yönetici ve hukukçu kökenli erkeklerin, öteki toplum kesimlerine oranla daha etkin bir şekilde temsil edildiği görülür.

KAYNAKÇA

- Aaronovitch, S. (1961); *The Ruling Class*, London: Lawrence & Wishart.
- Arslan, A. (1995); *Turkish Political Elites: Top Political Leadership in Turkey and Social Construction of Turkish Political Elites*, Guildford: University of Surrey, Department of Sociology (Unpublished MSc.Thesis).
- Arslan, A. (1998); *The Theories on Inequality: Elite Theory and Class Theory*, 18 march 1998, Guildford: University of Surrey, Department of Sociology (Conference Paper).
- Arslan, A. (1999a); *Researching Sensitive Topics with Elites: Perspectives, Problems and Outcomes*, Guildford: University of Surrey.
- Arslan, A. (1999b); *Who Rules Turkey: The Turkish Power Elite and the Roles, Functions and Social Backgrounds of Turkish Elites*, Guildford: University of Surrey, Department of Sociology (PhD Thesis).
- Arslan, A. (2001); "Cumhuriyet Dönemi (1920-1995) Türk Siyasi Elitlerinin Toplumsal Profili (Sociological Profiles of Turkish Political Elites in Republican Era)", *Sosyal Bilimler Dergisi* (Osmangazi Üniversitesi), Sayı: 2, 2001, s. 5-16.
- Arslan, A. (2003); "Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi (The Theories On Inequality: Elite Theory)", *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2003-2, s. 115-135.
- Arslan, A. (2004a); "Türk Siyasi Elitleri (Turkish Political Elites)", *International Journal of Human Sciences, Political Science*, 20.10.2004, <http://www.insanbilimleri.com/en>.
- Arslan, A. (2004b); "Modern Türkiye'nin Sosyo-politik Yapısı ve Türk İktidar Seçkinleri (Turkish Power Elite)", *Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi, I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu*, Cilt: 1, s. 25-38, Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları, Bursa.
- Arslan, A. (2004c); "Social Anatomy of Turkish Top Political Elites in Contemporary Turkey", *International Journal of Human Sciences, Political Science*, 21.10.2004, <http://www.insanbilimleri.com/en>.
- Arslan, A. (2004d); "Educational Backgrounds for Contemporary Turkish Elites", *International Journal of Human Sciences, Political Science*, 20.10.2004, <http://www.insanbilimleri.com/en>.
- Arslan, A. (2004e); "The Theories on the Power 2: Class Theory", "İş-Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, cilt: 6, Sayı: 2, <http://www.isguc.org/>.
- Arslan, A. (2004f); "The Theories on the Power: Elite Theory", *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, cilt: 6, Sayı: 1, http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=193.

- Bachrach, P. ve Baratz, M. (1962); "Two Faces of Power", *American Political Science Review*, vol. LVI.
- Bottomore, T. (1991); *Elites and Society*, London: Routledge.
- Bottomore, T. (1993); *Class and Elite Theory*, *Elites and Society*, London: Routledge.
- Boyd, D. (1973); *Elites and Their Education*, Windsor: NFER
- Dahl, R. (1957); "The Concept of Power", *Behavioural Science*, V. 5.II.
- Dahl, R. (1961); *Who Governs?*, New Haven, Yale UP.
- Domhoff, W. (1967); *Who Rules America?*, New York: Prentice Hall.
- Domhoff, W. (1970); *The Higher Circles*, NY: Prentice Hall.
- Etzioni, H. (1991); *The Elite Connection*, London: Polity Press
- Frey, W.F. (1965); *The Turkish Political Elite*, Massachusetts: MIT Pres.
- Giddens, A. (1973); *Class Structure of Advanced Societies*, London.
- Hindess, B. (1987); *Politics and Class Analysis*, Oxford: Basil Blackwell.
- Landau, J.M., Ozbudun, E. & Tachau, F. (1980); *Electoral Politics in the Middle East*, London: Croonm Helm.
- Macdonald, M. (1977); *The Education of Elites*, Milton Keynes: Open University Pres.
- Meisel, J. (1962); *The Myth of the Ruling Class: Gaetano Mosca and Elite*, Michigan: Michigan UP.
- Miliband, R. (1969); *The State in Capitalist Society*, London: Wiedenfeld & Nicholson.
- Mills, C.W. (1956); *The Power Elite*, London, Oxford.
- Mills, C. W. (1963); *Power, Politics and People*, NY, Oxford UP.
- Moyser, G. & Wagstaffe, M. (1987); *Research Methods for Elite Studies*, London, Allen & Unwin.
- Oyen, E. (1990); *Comparative Methodology: Theory and Practice In International Social Research*, London, Sage.
- Pareto, V. (1968); *The Rise and Fall of the Elites*, New Jersey, The Bedminster.
- Presthus, R. (1964); *Men at the Top*, New York, Oxford UP.
- Scott, J. (1993); *Sociology of Elites*, Aldershot, Elgar.
- Thoenes, Piet (1966); *Elites in the Welfare State*, New York, Faber.
- Turhan, M. (1991); *Siyasal Elitler (The Political Elites)*, Gündoğan Yayınları, Ankara
- Yücekök, A.N. (1983); *Türkiye'de Parlamento'nun Evrimi (The Evaluation of the Parliament in Turkey)*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.